

https://doi.org/10.31516/2410-5333.056.09

УДК 591.1:930:001

О. О. Шемаєв, кандидат історичних наук, юрист, ПП «Юридична консультація», м. Харків

shemaev@ukr.net

https://orcid.org/0000-0002-8843-0245

Г. В. Шемаєва, доктор наук із соціальних комунікацій, професор, Харківська державна академія культури, м. Харків

annashemaeva@ukr.net

https://orcid.org/0000-0002-1053-989X

СЕГМЕНТИ НАУКОВОГО ПРОСТОРУ ВЧЕНОГО І БІБЛІОТЕКАРЯ КІНЦЯ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ СТ.

М. В. РЯЗАНЦЕВА¹

Узагальнено багатогранну діяльність видатного вченого кінця ХІХ — початку ХХ ст. М. В. Рязанцева. Виокремлено в його науковому просторі декілька сегментів, які є цілісністю його творчості. До першого віднесено науково-дослідницьку та освітню діяльність, яка характеризується різноплановістю, супроводженням лекцій ілюстрацією власних досліджень. Виявлено, що ним особисто проведено 16 досліджень. Означено другий сегмент — це науково-організаційна діяльність, спрямована на створення науково-освітнього фізіологічного центру через будівництво спеціальних лабораторій. У третьому описано його наукові комунікації, зокрема: стажування, конференції, з'їзди, наукова школа професора. Відмічено важливість його наукових контактів з видатними вченими зарубіжжя, плідність наукової школи. Також до сегментів наукового простору вченого віднесено бібліотечну, редакційну і перекладацьку діяльність.

Ключові слова: історія науки, професор М. В. Рязанцев, наукові комунікації, бібліотечна діяльність.

А. А. Шемаєв, кандидат исторических наук, юрист, ЧП «Юридическая консультация», г. Харьков

А. В. Шемаєва, доктор наук по социальным коммуникациям, профессор, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

СЕГМЕНТЫ НАУЧНОГО ПРОСТРАНСТВА УЧЕНОГО И БИБЛИОТЕКАРЯ КОНЦА ХІХ — НАЧАЛА ХХ ВВ.

Н. В. РЯЗАНЦЕВА

Обобщено многогранную деятельность выдающегося ученого конца ХІХ — начала ХХ ст. Н. В. Рязанцева. Выделено в его научном пространстве несколько сегментов, которые составляют целостность его творчества. К первому отнесено научно-исследовательскую и образовательную деятельность, которая характеризуется разноплановостью, сопровождением лекций иллюстрацией результатов собственных исследований. Определено, что он лично провел 16 исследований. Означено второй сегмент — это

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

научно-организационная деятельность, которая направлена на создание научно-образовательного физиологического центра через строительство специальных лабораторий. В третьем выделены его научные коммуникации, в частности: стажировки, конференции, съезды, научная школа профессора. Отмечены важность его научных контактов с выдающимися учеными зарубежья, плодотворность научной школы. Также к сегментам научного пространства ученого отнесено библиотечную, редакционную и переводческую деятельность.

Ключевые слова: *история науки, профессор Н. В. Рязанцев, научные коммуникации, библиотечная деятельность.*

A. A. Shemayev, Candidate of Historical Sciences, Lawyer, PE “Legal Consultation”, Kharkiv

A. V. Shemayeva, Doctor of Science in Social Communications, Professor, Kharkov State Academy of Culture, Kharkiv

SEGMENTS OF THE SCIENTIFIC SPACE OF SCIENTIST AND LIBRARIAN OF THE LATE 19TH — THE EARLY 20TH CENTURY M. RYAZANTSEV

Relevance. The iconic figure of the late 19th — the early 20th centuries is the talented scholar and librarian M. V. Ryazantsev. He contributed to the development of veterinary science and at the same time the development of librarianship.

The purpose of the article is to summarize the segments of multifaceted creative activity of professor and librarian M. V. Ryazantsev

Research methodology is based on general scientific principles of historical knowledge, application of methods of analysis and synthesis, generalization, using archival materials.

Results. The segments of the scientific space of M. V. Ryazantsev are scientific, educational, scientific and organizational work and scientific-communication aspect, as well as library, editorial and translation activities. He personally conducted 16 studies. More than 48 studies were carried out under his guidance and assistance. In 1896 M. V. Ryazantsev was approved by the professor of the Department of Physiology. His lectures epitomized the illustrations of the results of his own research. He trained many eminent scientists.

The peculiarity of his scientific and organizational activity was the problem solving of the construction and equipment of new educational and scientific classes, reconstruction of clinics, and organization of physiological laboratories. The significance of his scientific communications during foreign internships in Germany, Austria-Hungary, Switzerland and France in 1899, 1910, and 1912 is revealed.

The scholar made a significant contribution to the development of library activities. On the basis of archival data, it was found out that Professor M. V. Ryazantsev had devoted twenty-six years to the library activities. He is to introduce a number of innovations to improve the quality of the library work and ensure library processes, enhance the information and methodological functions of libraries.

Novelty. The paper is the first attempt for the description of the segments of the scientific space of Professor and Librarian M. Ryazantsev.

The practical significance. The materials of the study can be used in preparing general works on the history of science and library information science.

Conclusions. M. Ryazantsev's scholarly communications contributed to the expansion of his scientific interests, the introduction and dissemination of advanced ideas, the development of the library.

Keywords: *history of science, Professor M. V. Ryazantsev, scientific communication, library activities.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі, який ознаменувався розвитком національної системи галузевої науки та освіти, пошуком шляхів їхньої інтеграції, ґрунтовного вивчення потребує досвід діяльності вчених, які залишили по собі значиму наукову спадщину. Саме тому назріла потреба повернення в науку прогресивних ідей попередників, а в історіографію науки — забутих імен дослідників. Це надасть змоги персоналізувати історію науки, визначити напрями подальшого наукового пошуку, а також матиме теоретичне, прикладне і виховне значення для майбутніх поколінь. У цьому контексті всестороннє дослідження наукової діяльності відомого вченого, засновника Харківського науково-освітнього фізіологічного центру та власної наукової школи, талановитого педагога, бібліотекаря, популяризатора галузевої наукової думки, професора Миколи Володимировича Рязанцева (1856–1930) є, безперечно, актуальним. Розкриття успішного поєднання ним науково-організаційної діяльності з бібліотечною має важливе значення як для науки, так і для бібліотекознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом актуалізуються дослідження, у яких розкриваються окремі аспекти життєдіяльності професора М. В. Рязанцева. Так, деякі біографічні дані вченого впорядковано В. Д. Берліном (2008) та українським ученим А. Г. Корольовим (2013). Наукова діяльність ученого згадується в ґрунтовній праці колективу авторів (Вербицький, Достоевський, Рудик, 2003). Завідуюння М. В. Рязанцевим бібліотекою ХВІ (1904–1917) фрагментарно представлено в дослідженнях бібліотекознавців Г. В. Шемаєвої (1999) та Г. В. Свіриденко (2001). Його комунікаційні зв'язки та місце в популяризації науки в XIX — на початку XX ст. розкрито в публікації В. О. Садівничого (2013). Проте всі аспекти його наукової, організаційної, бібліотечної діяльності та їхнє узагальнення не набули відображення в наукових публікаціях.

Тому доцільним є узагальнення різних сегментів багатогранної творчої діяльності професора і бібліотекаря М. В. Рязанцева, що і є **метою** цієї статті.

Методологічні засади публікації ґрунтуються на загальнонаукових принципах історичного пізнання, застосуванні методів аналізу і синтезу, узагальнення. Для розкриття різних аспектів наукового простору вченого залучено архівні матеріали.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поєднання різних методів дозволило виокремити декілька сегментів наукового простору видатного вченого М. В. Рязанцева.

По-перше, це науково-дослідницька діяльність. Ще в студентські роки М. В. Рязанцев брав участь у наукових дослідженнях. Як свідчать архівні документи та матеріали звітів, досвід, якого набув М. В. Рязанцев під час ознайомлення з організацією навчальної та науково-дослідницької роботи в провідних навчальних закладах і наукових установах європейських країн у межах його зарубіжних відряджень, стажування в лабораторії видатного фізіолога І. П. Павлова та подальша співпраця — усе це значно вплинуло на вдосконалення його науково-освітніх методів, збагачення методик дослідження.

Значною заслугою М. В. Рязанцева є комплекс оригінальних наукових рішень із проблем ветеринарної гігієни, патології, епізоотології, фізіології тварин та птиці. На основі аналізу документальних даних встановлено, що ним особисто виконано 16 досліджень. Під його керівництвом систематично проводили наукові дослідження студенти, більшість із яких стали відомими науковцями та викладачами. Під безпосереднім керівництвом професора М. В. Рязанцева та за його допомогою здійснено більше 48 досліджень. Наукові досягнення вченого високо оцінено як науковою спільнотою, так і державою. Так, у 1912 р. професору М. В. Рязанцеву надано чин «дійсного статського радника». Також слід зазначити, що наприкінці XIX — на початку XX ст. він нагороджений орденами: Св. Володимира 4-го ступеня, Св. Анни 2-го й 3-го ступенів, Св. Станіслава 2-го ступеня, срібною медаллю в пам'ять царювання імператора Олександра III (Отчет о состоянии и деятельности Харьковского Ветеринарного Института за 1909 год, 1910; Отчет о состоянии и деятельности Харьковского Ветеринарного института за 1917 год, 1918).

Невіддільною від наукової є навчальна діяльність професора. У 1896 р. його затверджено професором кафедри фізіології ХВІ (ДАХО, Ф.Р-1773). На новій посаді він з притаманною йому завзятістю продовжив поєднувати наукові дослідження з педагогічною діяльністю, вивчати передовий зарубіжний досвід у галузі ветеринарної медицини та фізіології сільськогосподарських тварин. У 1903 р. він очолив кафедру фізіології ХВІ, а з 1908 р. — лабораторію фізіології ВЖКТВПЖ та з 1910 р. — фізіологічну лабораторію ХВІ, які ініційовані та організовані за його безпосередньої участі (ДАХО, Ф.Р-1773). Навчання студентів проводив на високому методичному та теоретичному рівнях, лекційний матеріал ілюстрував результатами власних наукових досліджень. Також слід звернути увагу, що під час його завідування кафедрою фізіології

ХВІ в колективі панувала атмосфера наукової творчості, доброзичливості, взаємного духовного збагачення. До наукових досліджень активно залучалися студенти, більшість з яких стали відомими науковцями та викладачами.

По-друге, важливим сегментом наукового простору професора М. В. Рязанцева є його науково-організаційна діяльність, яка тісно пов'язана з попередніми. Слід зауважити, що, очолюючи кафедру фізіології ХВІ, вчений досяг отримання фінансування на будівництво нової фізіологічної лабораторії, яка б відповідала вимогам того часу. Як свідчать архівні дані, означений процес був складним і потребував від нього багато зусиль щодо обґрунтування необхідності створення спеціальних умов для проведення наукових досліджень та їхнього додаткового забезпечення. Слід зазначити, що водночас зі значною перевантаженістю науково-дослідною та педагогічною роботою, виконанням редакційних і бібліотечних обов'язків, які також виділено нами у якості сегментів, професор М. В. Рязанцев, разом із його учнем, асистентом Т. М. Мануйловим, упродовж 1908–1910 рр. успішно вирішував проблеми будівництва та обладнання нових навчально-наукових приміщень, наглядав за реконструкцією старих клінік під лекційну аудиторію та фізіологічну лабораторію (ДАХО, Ф.Р-1773).

Про успішність цього аспекту діяльності вченого свідчить і те, що, викладаючи за запрошенням фізіологію при ВЖКТВПЖ, одночасно здійснюючи навчально-дослідницьку діяльність у ХВІ, працюючи над організацією фізіологічної лабораторії в ХВІ, він організував в 1908 р. й фізіологічну лабораторію при ВЖКТВПЖ (ДАХО, Ф.Р-1773). Остання стала складовою Харківського науково-освітнього фізіологічного центру. Як свідчать документальні дані, у фізіологічній лабораторії ВЖКТВПЖ під керівництвом професора М. В. Рязанцева виконано немало наукових досліджень на теми, що входили до кола його тривалих фундаментальних досліджень.

Функціонування лабораторії при ВЖКТВПЖ та нової фізіологічної лабораторії ХВІ, відкриття якої відбулося в 1910 р., дозволило професору М. В. Рязанцеву наблизити викладання фізіології та наукову діяльність до нового, вищого рівня. Лабораторія під його керівництвом посіла одне з провідних місць серед науково-дослідних установ та освітніх закладів (ДАХО, Ф.Р-1773).

Також важливо додати, що науково-навчальний процес, організований професором М. В. Рязанцевим, передбачав втілення найвагоміших здобутків фізіологічної лабораторії І. П. Павлова, з якими він ознайомився, працюючи під його керівництвом упродовж 1893–1895 рр. Він першим спрямував досягнення свого вчителя на вивчення фізіології

сільськогосподарських тварин, визначивши свої наукові вподобання на наступні десятиріччя. Крім того, під час організації навчання та проведення наукових досліджень у приміщеннях фізіологічної лабораторії М. В. Рязанцев використав досвід провідних навчально-наукових закладів Західної Європи, набутий ним у закордонних наукових відрядженнях.

По-третє, до вагомого сегмента наукового простору вченого належить науково-комунікаційний аспект його діяльності. Це, зокрема, наукові комунікації під час стажувань, участі в конференціях, організації з'їздів спеціалістів, у науковій школі професора. У науці виокремлюють наукові комунікації на базі документних засобів — формальні комунікації та неформальні комунікації — процеси наукового спілкування через безпосередній обмін інформацією, зокрема: безпосередній діалог між ученими і фахівцями; обмін досвідом; листування; стажування, конференції, семінари. Саме неформальні наукові комунікації вирізняються більшим ступенем оперативності, інформативності, точності.

Безпосередня взаємодія вченого позитивно вплинула на весь комплекс сегментів його наукового простору. Висока ерудиція М. В. Рязанцева, глибоке заглиблення в наукові процеси, організаторські здібності та особистісні якості сприяли встановленню та підтримці наукових контактів із видатними вченими зарубіжжя; наданню допомоги дослідникам, організації плідних дискусій, формуванню комфортного наукового середовища.

Слід зазначити, що нами вперше виявлено конкретні дати його відряджень до європейських університетів (1899, 1910, 1912). Перше, яке відбулося в 1899 р., мало на меті стажування та встановлення наукових контактів з провідними вченими Німеччини, Австро-Угорщини, Швейцарії та Франції (ДАХО, Ф.Р-1773). Вільне володіння багатьма іноземними мовами дозволило вченому ознайомитися із передовим досвідом у фізіологічній лабораторії Н. Цунтца, із методиками викладання в Королівському сільськогосподарському коледжі (Берлін); зустрітися з видатним фізіологом К. Фойтом та вивчити досвід викладання фізіології в Мюнхенському університеті; обмінятися науково-педагогічним досвідом у Ганноверському ветеринарному інституті. В Австро-Угорщині М. В. Рязанцев відвідав фізіологічний інститут при Віденському університеті, де зустрівся з його директором З. Ексером. У Будапешті ознайомився із діяльністю Ф. Клюга та його колег з Фізіологічного інституту. Також професор М. В. Рязанцев детально вивчав методики викладання галузевих дисциплін та проведення лабораторних занять в університетах Берна й Цюриха в Швейцарії та в Ліонському університеті у Франції. Особливо сильно на М. В. Рязанцева вплинула методика викладання фізіології М. Ферворном.

Його участь в організації та проведенні всеросійських з'їздів ветеринарних лікарів (першого — в 1903 р., другого — в 1910 р., третього — в 1914 р.) сприяла поглибленню наукових комунікацій та популяризації науково-освітніх здобутків харківської ветеринарної школи.

Загалом його роль у зміцненні зв'язків між ученими є надзвичайно важливою. Окрім означеного, слід зауважити, що стажування викладачів та дослідників з інших науково-освітніх та практичних організацій на базі організованих ним лабораторій відбувалося в умовах своєрідного мікроклімату і особливої творчої атмосфери, яка стала важливою ознакою його наукової школи. Професор М. В. Рязанцев підготував багато учнів і гідних наступників. Серед них: Д. Ф. Конєв, Р. В. Куницький, В. Ф. Діамандіді, М. Ф. Іванов, Т. М. Мануйлов, К. О. Арбузов, М. Г. Поніровський, Б. П. Бабкін, М. К. Камишанська, О. В. Палладін, А. П. Окладнов.

Для наукової комунікації в науковій школі М. В. Рязанцева характерним стало проведення дружніх діалогів, креативність, підтримка молодих науковців, залучення студентів до наукової та науково-організаційної роботи. Це стосувалося оригінальних методів і методик наукових досліджень, специфіки експериментальних досліджень, намагання системного та цілісного вивчення проблеми, ґрунтуючись на літературних даних. Так, його учні та вчені, які проходили стажування, відзначали його допомогу в пошуку необхідної літератури. Широкі комунікаційні зв'язки науковця, керівництво бібліотекою дозволяли замовити необхідні видання з будь-якої країни.

По-четверте, до одного з важливих сегментів наукового простору вченого віднесено його бібліотечну діяльність. На основі фактичних даних з'ясовано, що професора М. В. Рязанцева обрано на посаду бібліотекаря ХВІ вперше в 1904 р., після чого його неодноразово переобирали на наступні терміни. Загалом він віддав бібліотечній справі двадцять шість років (1904–1916), із них у 1904–1912 рр. був бібліотекарем, у 1913–1917 рр. — завідувачем бібліотеки, з 1917 р. — головою бібліотечної комісії в ХВІ та з 1920 р. — головою бібліотечної ради Горського політехнічного інституту (Рязанцев, 1907; Шемаєва, 1999). Важливо зазначити, що ознайомлення із передовим зарубіжним досвідом у галузі ветеринарної медицини, встановлення й постійна підтримка професійних контактів із колегами з інших країн сприяли не лише розвиткові науково-дослідницької та педагогічної майстерності вченого. Перебуваючи в закордонних відрядженнях, він ґрунтовно вивчав специфіку бібліотечної роботи (Рязанцев, 1907). Завдяки його закордонним зв'язкам було налагоджено книгообмін між бібліотекою ХВІ та бібліотеками багатьох європейських наукових та освітніх установ, що

сприяло поширенню галузевого наукового знання. Він сприяв облаштуванню приміщень бібліотеки, розширенню штату, збільшенню фінансових витрат на бібліотечні потреби, поліпшенню комплектування бібліотечного фонду. Важливе значення має його вдосконалення системи каталогів, реєстрації літератури, книговидачі, відвідуваності. Він обстоював її інтереси та потреби на всіх рівнях, розглядаючи бібліотеку як важливу інформаційну ланку навчального процесу. На основі введення кількох новацій він створив умови для якісного поліпшення бібліотечного фонду та забезпечення бібліотечних процесів, активізації довідково-інформаційної, методичної функцій бібліотек, що зрештою сприяло поширенню галузевої наукової думки. Про його значний внесок у розвиток бібліотек свідчить меморіальна дошка на будівлі Горського сільськогосподарського інституту (Берлін, 2008).

Попри перевантаженість науково-дослідною і викладацькою роботою, професор приділяв значну увагу задоволенню потреб користувачів. Високий авторитет професора М. В. Рязанцева серед колег, його чуйність і готовність завжди прийти на допомогу слугували забезпеченню комфортного середовища наукової творчості не лише в науково-дослідницьких лабораторіях, а й у бібліотечній діяльності. Його організаційний хист позначився не лише в організації галузевого навчального процесу та спорудженні фізіологічної лабораторії інституту. Професор М. В. Рязанцев також обґрунтував необхідність нової будівлі для бібліотеки. Проте його плани не здійснилися, але вдалося значно розширити приміщення книгосховища, читальні і службових кімнат бібліотеки.

Не менш важливими сегментами його наукового простору, які безпосередньо пов'язані з науковими комунікаціями, є редакційна та перекладацька діяльність. За результатами дослідження встановлено, що професор М. В. Рязанцев з 1898 р. виконував обов'язки редактора, а з 1904 р. — головного редактора «Збірника праць ХВІ». Слід зазначити, що вже з перших випусків вченому вдалося залучити до співпраці провідних учених і викладачів: А. О. Раєвського, В. Я. Данилевського, О. Ф. Брандта, С. О. Іванова, А. П. Шалашникова, І. О. Гордзяківського, Д. Ф. Конєва, О. П. Остапенка, І. М. Садовського, М. М. Бекетова, І. І. Мечнікова, Л. С. Ценковського, а також студентів і магістрантів. За пропозицією М. В. Рязанцева видання «Збірник праць» містили не лише результати досліджень провідних науковців, а й найкращі роботи студентів інституту, звіти про стан та діяльність інституту, бібліотечну діяльність, закордонні відрядження, роботу комісій; матеріали до проектів та системи викладання, матеріали (Отчет о состоянии и деятельности Харьковского Ветеринарного института за 1917 год, 1918). Публікація наукових праць співробітників інституту здійснювалася

водночас декількома мовами: російською, німецькою та французькою, а пізніше — російською та німецькою. У цьому полягала надзвичайна цінність видання.

Важливе значення мала й перекладацька діяльність професора М. В. Рязанцева. Володіння декількома мовами дозволяло йому підтримувати листування з представниками наукового співтовариства різних країн світу та популяризувати найважливіші галузеві здобутки вітчизняних і зарубіжних вчених. Його переклади, виконані на високому професійному рівні, користувалися підвищеним попитом серед широкого загалу ветеринарних фахівців і фізіологів, що свідчить про значний внесок у загальний розвиток науки.

Висновки. Таким чином, невіддільною частиною наукового простору М. В. Рязанцева є взаємозв'язок наукової, освітньої, науково-організаційної, науково-комунікаційної, бібліотечної та редакційної й перекладацької діяльності. Професор і бібліотекар М. В. Рязанцев заклали основи власної наукової школи з фізіології сільськогосподарських тварин. Його наукові комунікації сприяли розширенню його творчих інтересів, упровадженню та поширенню передових ідей. Він всесторонньо сприяв розвитку бібліотеки. Бібліотечна діяльність у Харківському ветеринарному інституті та опікування бібліотекою Горського політехнічного інституту значно вплинули на розвиток бібліотечної справи.

Перспективи подальшого дослідження. Важливого значення набуває вивчення формальних комунікацій ученого, зокрема цитування та співавторство.

Список посилань

- Берлин, В. Д. (2008). Профессор Н. В. Рязанцев. *Герценка. Вятские записки*. Вып. 13, 172-177.
- Вербицкий, П. І., Достоевський П. П. і Рудик С. К. (2003). *Історія ветеринарної медицини України*: монографія. Київ: Ветінформ.
- Державний архів Харківської області. Ф.Р-1773. Харківський ветеринарний інститут. *Оп. II. Справа № 7. Рязанцев Микола Володимирович (1885–1920)*.
- Корольов, А. Г. (2013). Из истории создания и развития Харьковского ветеринарного института. *Питання історії науки і техніки*, 1, 2–10.
- Отчет о состоянии и деятельности Харьковского Ветеринарного Института за 1909 год* (1910). (С. 29-34). Харьков: Типография А. Дарре.
- Отчет о состоянии и деятельности Харьковского Ветеринарного института за 1917 год* (1918). *Сборник трудов Харьковского ветеринарного института*. Харьков. Т. XIV. Вып. 5 и 6, 1–50.
- Рязанцев, Н. В. (1907). *Отчет проф. Рязанцева по библиотеке Харьковского Ветеринарного Института за 1906 год*. Харьков.
- Садівничий, В. О. (2013). Микола Рязанцев і розвиток наукової медичної комунікації у ХІХ — на початку ХХ ст. *Журналістська освіта на Сумщині*:

- набутки й проблеми: матеріали Дев'ятої всеукр. наук.-практ. конф. (Суми, 5–6 червня). (С. 25–30). Суми: Сумський державний університет.
- Свириденко, Г. В. (2001). Одна из наистарейших Библиотека Харьковского зооветеринарного института. *Очерки истории вузовских библиотек г. Харькова*. (С. 193–205). Харків.
- Шемаєва, Г. В. (1999). До створення системи інформаційно-бібліотечного обслуговування в галузі ветеринарної медицини. *Бібліотечний вісник*, 1, 13–15.

References

- Berlin, W. D. (2008). Professor N. V. Ryazantsev. *Herzenko. Vyatka notes*. Issue 13. 172–177. [in Russian].
- Verbitsky, P. I., Dostoevsky, P. P. and Rudik, S. K. (2003). *History of veterinary medicine of Ukraine*: monograph. Kyiv: Vetinform. [in Ukrainian].
- State archive of Kharkiv region. FR-1773. Kharkiv Veterinary Institute. *Op. 11. Case No. 7. Ryazantsev Nikolai Vladimirovich (1885–1920)*. [in Ukrainian].
- Korolev, A.G. (2013). From the history of creation and development of the Kharkov Veterinary Institute. *Questions of the history of science and technology*, 1, 2–10. [in Russian].
- Report on the status and activity of the Kharkov Veterinary Institute for 1909* (1910). (P. 29–34). Kharkov: Typography of A. Darre. [in Russian].
- Report on the status and activity of the Kharkov Veterinary Institute for 1917* (1918). *Collection of works of the Kharkiv Veterinary Institute*. Kharkiv. T. XIV. Issues 5 and 6, 1–50. [in Russian].
- Ryazantsev, N. V. (1907). *Prof. Ryazantsev at the Library of the Kharkiv Veterinary Institute for 1906*. Kharkov. [in Russian].
- Sadivnychiy, V. A. (2013). Mykola Ryazantsev and the Development of Scientific Medical Communication in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries. *Journalism Education in Sumy Region: Acquisitions and Issues: Materials of the Ninth All-Ukrainian. Research Practice Conf.* (Sumy, June 5–6). (P. 25–30). Sumy: Sumy State University. [in Ukrainian].
- Sviridenko, G. V. (2001). One of the oldest Libraries of the Kharkov Pet Veterinary Institute. *Essays on the history of university libraries in Kharkov* (P. 193–205). Kharkov. [in Russian].
- Shemayeva, G. V. (1999). Prior to the creation of a system of information and library services in the field of veterinary medicine. *Bibliotechniy Visnik*, 1999, 1, 13–15. [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 02.12.2019 р.